

RECENZJE KSIĄŻEK BOOK REVIEWS

GABRIELA BORTACKA¹
Uniwersytet Wrocławski

W JAKI SPOSÓB PISAĆ O MĘSKOŚCIACH I JAK JE BADAĆ?

Urszula Kluczyńska, Anna Klonkowska, *Socjologia męskości. Teorie w badaniach*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2024, ss. 152.

Krytyczne studia nad mężczyznami i męskosciami rozwijają się dynamicznie od lat 70. i 80. XX w., natomiast początki socjologicznych analiz męskości, zdaniem Stephena Whiteheada i Franka Barretta, sięgają piątej dekady ubiegłego stulecia [Whitehead, Barret 2001: 10]. Nurt ten pojawił się jako uzupełnienie studiów kobiecych i początkowo był skoncentrowany wokół krytyki ról płciowych. Twórcy nowopowstającej wówczas dyscypliny obrali za cel przełamanie pozornej „neutralności” i „przezroczystości” związanej z płcią męską. W Polsce temat ten pojawił się w naukowym dyskursie nieco później. Ze względu na uwarunkowania kulturowe i historyczne rodzima literatura przed początkiem XXI w. jedynie okazjonalnie podejmuje zagadnienia związane ze społeczną analizą męskości. Wzrost zainteresowania badaczy widać szczególnie w okresie ostatnich kilkunastu lat, co zdaje się pokrywać z coraz silniejszym akcentowaniem problematyki genderowej w debacie publicznej i w mediach. Polskie refleksje naukowe nad płcią są silnie zróżnicowane. Ujęcia męskości często pojawiają się „przy okazji”, w kontekście badań prowadzonych przez specjalistów z wielu dziedzin. Przykładowo: *Dyskurs dyscyplinowania męskiego ciała w wybranych tekstach kultury popularnej*

¹ Mgr, Szkoła Doktorska Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach; e-mail: gabriela.bortacka@uwr.edu.pl; <http://orcid.org/0000-0003-2656-4966>

Anny Majer analizuje zagadnienie z perspektywy pedagogicznej. Wojciech Śmieja opublikował literaturoznawczą pozycję *Nie/podległości i transformacje. Szkice o stuleciu męskiego niepokoju 1918–2018*. Natomiast na gruncie socjologii w 2025 r. została wydana *Męczyznologia* Katarzyny Wojnickiej, zdefiniowana na okładce jako: „Jedyna publikacja w Polsce, która w sposób naukowy, empiryczny i przystępny analizuje wielowymiarowo współczesne męskości – od ojcostwa po migracje i wojny”. Z pewnością nie jest to pozycja jedyna, ani nawet pierwsza. Warto więc zwrócić uwagę na opublikowaną wcześniej pracę Urszuli Kluczyńskiej i Anny Kłonkowskiej.

W listopadzie 2024 r. ukazał się tytuł: *Socjologia męskości. Teorie w badaniach*. Celem książki jest zebranie najczęściej stosowanych i przywoływanych teorii w obrębie krytycznych studiów nad mężczyznami i męskosciami. Skupia się ona przede wszystkim na koncepcjach zagranicznych. W publikacji pojawiają się również polskie nurty badań, a autorki wskazują wpływ, zapożyczenia i różnice pomiędzy lokalnymi a globalnymi teoriami. Kluczyńska i Kłonkowska w ośmiu rozdziałach nie tylko opisują wiodące koncepcje, lecz także podają przykłady ich zastosowania w badaniach. Pozycja została wydana przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego z finansowaniem ze środków Collegium Da Vinci i Instytutu Socjologii Uniwersytetu Gdańskiego. Anna Kłonkowska jest autorką dwóch rozdziałów książki: *Męskości toksyczne* oraz *Męskości kobiece*. Wstęp i zakończenie są wspólną pracą badaczek, natomiast pozostałe rozdziały napisała Urszula Kluczyńska. Publikacja zawiera rozszerzone i zmienione wersje trzech tekstów publikowanych wcześniej przez Kluczyńską – artykuły: *Męskości hybrydowe, czyli wilk w owczej skórze. Definiowanie konceptu* oraz *Socjologiczne studia nad mężczyznami i męskosciami w Polsce. Obszary, perspektywy, teorie* i jako trzeci tekst rozdział z monografii: *Mężczyźni w pielęgniarstwie. W stronę męskości opiekuńczej*. Pozostałe fragmenty zostały opublikowane po raz pierwszy.

Istnieje wiele różnic między obszarami zainteresowania a sposobami opisu męskości w polskich i zagranicznych badaniach. O potencjalnych trudnościach terminologicznych i metodologicznych czytelnik dowiaduje się z pierwszego rozdziału zatytułowanego *Początki i rozwój socjologicznych studiów nad mężczyznami i męskosciami*. Przybliży on początki rozwoju dziedziny na świecie, poruszając jednocześnie problem mnogości i niejednoznaczności terminów, które pojawiają się w obrębie krytycznych studiów nad męskosciami. Wyzwanie dla tłumaczy i badaczy z nieanglojęzycznych krajów mogą stanowić już nawet same nazwy studiów męskich, które w oryginalnych publikacjach mogą się różnić lub odnosić do odmiennych dziedzin oraz podejść badawczych. Niektóre z terminów (jak np. *masculinity*) często bywają wykorzystywane w kontekście

esencjalistycznym, choć jest to sprzeczne ze zwyczajowym zastosowaniem w literaturze przedmiotu [Kluczyńska, Kłonkowska 2024: 15–16]. Autorka podjęła się usystematyzowania anglojęzycznych określeń i objaśnienia kontekstów z nimi związanych. Dalsza część rozdziału w całości poświęcona jest rozwojowi socjologicznych studiów nad mężczyznami i męskosciami w Polsce. Kluczyńska przedstawia rodzime teorie i nurty oraz wyjaśnia historyczne i społeczne przyczyny rozbieżności pomiędzy badaniami w kraju i na świecie.

W kolejnym rozdziale zatytułowanym *Teoria męskości hegemonicznej* przedstawiono prace czołowej badaczki teorii męskości hegemonicznej Raewyn Connell, której ujęcie modelowe tego tematu jest najczęściej wykorzystywanym podejściem na gruncie studiów nad męskosciami. Teoria męskości hegemonicznej opisuje hierarchiczny układ różnych wzorców męskości, dominację mężczyzn nad kobietami oraz części mężczyzn nad innymi mężczyznami. Koncepcja ta zdominowała naukową narrację o męskościach. Była przy tym szeroko krytykowana za nieprecyzyjność, pomijanie interseksjonalności oraz nadmierne skupienie na strukturze, co doprowadziło do jej przeformułowania w 2005 r.

Co przy tym niezwykle istotne, nadrzędny, hegemoniczny wzorec męskości jest realizowany przez pewną grupę mężczyzn, stanowi przy tym kategorię normatywną i porządkującą. W samą hegemonię są natomiast wpisane mechanizmy przekształcania i podtrzymywania hierarchiczności. Można w ten sposób rozumieć hybrydyzację męskości, która polega na selektywnym zapożyczeniu praktyk i cech od grup marginalizowanych, co pozwala mężczyznom z grup uprzywilejowanych zachować władzę, jednocześnie sprawiając wrażenie otwartości. Autorka w rozdziale *Teoria męskości hybrydowych* przedstawia dwa oblicza męskości hybrydowych, które w zależności od kontekstu mogą zarówno zmieniać, jak i utrzymywać istniejące hierarchie płciowe.

Nieco wcześniej, w trzecim rozdziale zatytułowanym *Męskości toksyczne* autorka przybliżyła genezę i ewolucję terminu, podkreślając jego obecność zarówno w dyskursie akademickim, jak i w publicystyce oraz tzw. manosferze. Kłonkowska omawia pojawiającą się w literaturze krytykę tego pojęcia, podkreślając również, że mężczyźni nie są biernymi ofiarami norm męskości, lecz aktywnie uczestniczą w ich konstruowaniu. Rozdział ten, w przeciwieństwie do większości poruszanych tematów, nie zaczyna się od kwestii *stricte* terminologicznych. Dwa pierwsze podrozdziały to *Indywidualne i społeczne koszty męskości* oraz *Feminizm jako szansa dla mężczyzn* – rozwijane są w nich kwestie problemów społecznych wynikających z tzw. toksycznej męskości. Sformułowanie to jest bardzo niejednoznaczne, a jednocześnie zdaje się być nadużywane, szczególnie w debacie publicznej. Toksyczna męskość jest zagadnieniem, które niewątpliwie wymaga

ujednoczenia obowiązujących definicji i sposobów wykorzystania pojęcia. Stąd też pewne wątpliwości wzbudziła we mnie zwięzłość rozdziału, choć kwestia ta może wynikać z ograniczeń edytorskich, gdyż nie odbiega on pod względem długości od innych części monografii.

W piątym rozdziale wyjaśniona zostaje *Teoria męskości inkluzywnej* Erica Andersona, która powstała w odniesieniu do koncepcji męskości hegemonicznej. Anderson podkreśla, że w warunkach niskiej homofobii różne formy męskości mogą współistnieć na równych prawach. Jako potwierdzenie wskazuje on szeroko prowadzone badania nad młodymi mężczyznami, zwłaszcza w środowiskach sportowych. W tej części znajdują się również najczęstsze zarzuty przeciwko teorii Andersona, jak choćby kwestia mierzalności poziomu homofobii w społeczeństwach. Dalsza część – *Teoria męskości opiekuńczych* – przytacza badania Kluczyńskiej dotyczące pielęgniarstwa, a także opracowania dotyczące ojcostwa lub szerzej – opieki nad rodziną. Męskość hegemoniczna z założenia nie jest zaangażowana w opiekę. Męskość opiekuńcza może być więc alternatywą dla dominujących wzorców. Z drugiej strony może ona również sprzyjać reprodukcji patriarchalnych wzorców poprzez podkreślenie współzależnego charakteru opieki i redefinicji samego pojęcia.

Siódmy rozdział nosi tytuł *Męskości kobiece*. Dotyczy on sytuacji, w których męskie role płciowe są realizowane przez kobiety. Męskości kobiece zostały przez autorkę omówione w różnych kontekstach społecznych i kulturowych, m.in. jako aspekt dorastania, w ramach społeczności LGBT+ oraz w społeczeństwach tradycyjnych. Przykładem tych ostatnich mogą być afgańskie *bacha posh*, które są wychowywane jak chłopcy i przejmują męską rolę w sytuacji, gdy w rodzinie nie ma syna.

Ostatni, ósmy rozdział publikacji to *Teoria „otwartych” i „zamkniętych” męskości*. Koncepcja ta wskazuje na potencjał przemian społecznych prowadzących do większej równości płci i redukcji kosztów związanych z realizacją tradycyjnych, ortodoksyjnych wzorców męskości. Teoria otwartych męskości podkreśla, że współczesne wzorce męskości stają się coraz bardziej zróżnicowane, elastyczne i otwarte na redefinicję.

Jak *Socjologia męskości. Teorie w badaniach* ma się do wspomnianej wcześniej *Męczyznologii*? Oba tytuły przybliżają teorie stosowane w obrębie studiów nad męskosciami i pokazują ich zastosowanie w badaniach empirycznych. Główną różnicą jest punkt ciężkości obu publikacji. Kluczyńska i Kłonkowska największy nacisk położyły na przedstawienie i uporządkowanie dostępnego materiału teoretycznego, Wojnicka natomiast skupiła się na badaniach konkretnych praktyk społecznych. W konsekwencji książki różnią się poziomem szczegółowości

i układem treści. *Socjologia męskości. Teorie w badaniach* w akademicki, wręcz podręcznikowy sposób analizuje największe teorie i powiązania między nimi, konsekwentnie zachowując porządek chronologiczny. *Mężczyznologia* poświęca dwa rozdziały (ok. 50 stron ze 198) zagadnieniom *stricte* teoretycznym i metodologicznym. Pozostała część dotyczy wybranych kategorii, takich jak opieka czy przemoc. Wojnicka osadza męskość w szerokim kontekście społecznym i omawia również tematy nieporuszone lub jedynie zasygnalizowane przez Kluczyńską i Kłonkowską – jak praca, wojna czy problemy migracyjne. To wszystko sprawia, że obie książki w ciekawy sposób się uzupełniają.

Książka Kluczyńskiej i Kłonkowskiej jest pionierską pozycją na polskim rynku wydawniczym i wypełnia lukę wynikającą z braku kompleksowego opracowania teorii badawczych na gruncie socjologii męskości. Autorki przywołują wiele badań, które wykorzystują i sprawdzają teorie formułowane na gruncie studiów nad mężczyznami i męskosciami. Kluczyńska i Kłonkowska raczej nie zajmują wyraźnego stanowiska wobec prezentowanych przykładów. Warto natomiast pokusić się o dyskusję z dwoma badaniami, które autorki podają w swojej pracy. Kłonkowska w rozdziale *Męskości toksyczne* wymienia częstszą diagnozę ADHD w okresie szkolnym jako jeden z problemów dotyczących mężczyzn. Diagnoza neuroatypowości jest zestawiona z takimi zjawiskami jak przestępczość, wyższy wskaźnik samobójstw i krótsza statystyczna długość życia mężczyzn [Kluczyńska, Kłonkowska 2024: 51]. Nie można moim zdaniem zgodzić się z takim postrzeganiem wczesnej diagnozy neuroatypowości – oczywiście w przypadku diagnoz postawionych prawidłowo. Różnica w częstości stwierdzania ADHD wśród chłopców i wśród dziewczynek w wieku szkolnym może wynikać ze społecznych norm zachowań, które wymuszają na dziewczynkach tzw. maskowanie objawów, a także z pomijania kobiet w badaniach klinicznych, co wpływa na formułowanie kryteriów diagnostycznych wielu chorób i zaburzeń. Wczesna diagnoza wpływa na korzyść chłopców, którzy szybciej mogą otrzymać niezbędną pomoc. Neuroatypowość u kobiet jest bowiem diagnozowana, w zależności od opracowania, nawet 30 lat później niż u mężczyzn, a opóźnienie diagnozy drastycznie wpływa na komfort życia [Attoe, Climie 2023].

Drugim dyskusyjnym przykładem jest odwołanie się przez Kluczyńską do badań Cierry Raine Sorin [2022] nt. konstruowania męskości hybrydowych w społecznościach BDSM. Wynika z nich, że mężczyźni zaangażowani w działania antyprzemocowe czerpią z tego faktu korzyści, a jednocześnie sami normalizują przemocowe zachowania i praktyki odbierające kobietom sprawczość [Kluczyńska, Kłonkowska 2024: 65]. Powiązanie BDSM z normalizacją przemocy spotyka się z krytyką wśród innych osób badających to zjawisko, nie uwzględnia ono

bowiem kluczowych elementów – dobrowolności, konwencji i jasno ustalonych granic pomiędzy uczestnikami [Dunkley, Brotto 2020].

Warto się przyjrzeć, jak wyglądało wspomniane badanie Sorin. Objęło ono 29 respondentów, w tym 14 mężczyzn. Jego autorka sama zaznacza, że jedynie trzech rozmawiających z nią mężczyzn zadeklarowało jednoczesną przynależność do społeczności BDSM i aktywne zaangażowanie w działania antyprzemocowe. Również przykłady przytoczone przez Sorin i ich interpretacja mogą wzbudzić wątpliwości. Badaczka opisuje m.in. sytuację, w której uczestnik odmówił kontynuowania aktywności po tym, jak jego partnerka zemdląła w trakcie podwieszania pomimo chęci ze strony kobiety, gdy ta odzyskała już przytomność. Zdaniem Sorin jest to przejaw kulturowego paternalizmu. Autorka nie uwzględnia zatem granic strony dominującej, pomija kwestie bezpieczeństwa w tej sytuacji, a samo wycofanie zgody przez mężczyznę nazywa „strategicznym zapożyczeniem zachowań kulturowo uznawanych za kobiece” [Sorin 2022].

Mimo przedstawionych uwag i wątpliwości książkę *Socjologia męskości. Teorie w badaniach* można polecić odbiorcom, którzy są zainteresowani rozwojem krytycznych studiów nad mężczyznami i męskosciami. Praca Kluczyńskiej i Kłonkowskiej stanowi olbrzymie ułatwienie dla badaczy tematu, może również posłużyć jako podręcznik akademicki. Autorki w syntetyczny i uporządkowany sposób przedstawiły główne założenia dynamicznie rozwijającego się nurtu. Książka porządkuje informacje istotne nie tylko na gruncie socjologii, lecz także dla medio- i kulturoznawców zajmujących się męskością. Całość jest przejrzysta, dobrze oddaje zarówno chronologię rozwoju dziedziny, jak i powiązania między wiodącymi teoriami. Publikacja tworzy grunt do dalszego rozwoju dziedziny, która obecnie w Polsce zyskuje zainteresowanie w środowiskach naukowych.

BIBLIOGRAFIA

- Anderson Eric.** 2009. *Inclusive masculinity: The changing nature of masculinities*. London–New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203871485>.
- Attoe Darby E., Emma A. Climie.** 2023. “Miss. diagnosis: a systematic review of ADHD in adult women”. *Journal of Attention Disorders* 27(7): 645–657. <https://doi.org/10.1177/10870547231161533>.
- Connell R. W., James W. Messerschmidt.** 2005. “Hegemonic masculinity: Rethinking the concept”. *Gender & Society* 19(6): 829–859. <https://doi.org/10.1177/0891243205278639>.
- Dunkley Cara R., Lori A. Brotto.** 2020. “The role of consent in the context of BDSM”. *Sexual Abuse* 32(6): 657–678. <https://doi.org/10.1177/1079063219842847>.
- Halberstam Jack.** 2018. *Female masculinity*. Durham–London: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9781478002703>.

- Kluczyńska Urszula.** 2017. *Mężczyźni w pielęgniarstwie. W stronę męskości opiekuńczej.* Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego.
- Kluczyńska Urszula, Anna Klonkowska.** 2024. *Socjologia męskości. Teorie w badaniach.* Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/8331-393-1>.
- Sorin Cierra R.** 2022. "Hybrid masculinities and the limits of anti-violence efforts in BDSM communities". *Men and Masculinities* 25(4): 546–565. <https://doi.org/10.1177/1097184X211060383>.
- Whitehead Stephen M., Frank J. Barrett.** 2001. The sociology of masculinity. In: *The Masculinities Reader.* S.M. Whitehead, F.J. Barrett (eds.). 1–26. Cambridge: Polity Press.
- Wojnicka Katarzyna.** 2025. *Mężczyznologia.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. <https://doi.org/10.53271/2025.076>.